

УДК 378.091.2:[316.454.5:159.98]

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-4\(22\)-847-859](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-4(22)-847-859)

Вінтюк Юрій Володимирович кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри Практичної психології та педагогіки, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, вул. Клепарівська 35, м. Львів, 79000, тел.: (063) 302-00-75, <https://orcid.org/0000-0001-6263-4744>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ СПІЛКУВАННЯ» СТУДЕНТАМ І КУРСАНТАМ РІЗНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. У статті розглянуті питання, які постали при розробці та викладанні навчального курсу «Соціально-психологічний тренінг спілкування» студентам і курсантам різних спеціальностей. Дослідження стосується підготовки фахівців у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності, які навчаються за програмою бакалаврату, і вивчають даний навчальний курс як вибірково дисципліну. Проведений огляд публікацій за темою дослідження дозволив встановити, що у виявлених публікаціях є чимало необхідної інформації, а також інших матеріалів, важливих для наповнення даного навчального курсу; однак чимало тем висвітлено недостатньо повно, що зумовлює необхідність проведення додаткового пошуку та відповідної дослідницької роботи. У процесі здійсненої роботи виділено особливості, які зумовлюють труднощі при укладанні та викладанні даного навчального курсу, відповідно до наявних вимог. Здійснений відбір знайденого матеріалу і досвід викладання свідчать, що вивчення даного курсу на належному рівні за наявних умов потребує розробки і впровадження певного концептуального підходу. Такий підхід було сформовано при укладанні навчальної програми з дисципліни «Соціально-психологічний тренінг спілкування». Це обумовило як особливості відбору потрібного матеріалу, так і подальший процес ознайомлення студентів і курсантів із матеріалами дисципліни. Відповідно до відібраного для наповнення курсу матеріалу, а також розробленої концепції його викладання, постало завдання мінімізації та оптимізації необхідного для вивчення даної дисципліни навчального матеріалу. Відтак увесь відібраний матеріал було розміщено у певній логічній послідовності, за критерієм актуальності та затребуваності

певних знань у практичній діяльності майбутніх фахівців різних спеціальностей. Щодо впровадження раціонального підходу до викладання даного навчального курсу на належному рівні, визнано за необхідне враховувати виявлені особливості. Розглянуті труднощі, виявлені при укладанні й апробації даного курсу відповідно до наявних вимог; а також здійснено пошук можливих шляхів і способів їхнього подолання. Зроблені висновки з виконаної роботи і запропоновані подальші перспективні дослідження у даному напрямку.

Ключові слова: підготовка майбутніх фахових психологів, соціально-психологічний тренінг спілкування, навчальна робота зі студентами, формування професійної компетентності.

Vintyuk Yuriy Volodymyrovych Candidate of Psychological Sciences (Ph. D.), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Practical Psychology and Pedagogy, Lviv State University of Life Safety, St. Kleparivska 35, 79000, tel.: (063) 302-00-75, <https://orcid.org/0000-0001-6263-4744>

FEATURES OF TEACHING THE COURSE "SOCIAL-PSYCHOLOGICAL COMMUNICATION TRAINING" TO STUDENTS AND TRADENTS OF DIFFERENT SPECIALTIES

Abstract. The article examines the questions that arose during the development and teaching of the educational course "Social and psychological communication training" for students and cadets of various specialties. The study concerns the training of specialists at the Lviv State University of Life Safety, who study under the bachelor's program, and study this course as an elective discipline. The conducted review of publications on the topic of the study made it possible to establish that the identified publications contain a lot of necessary information, as well as other materials important for the completion of this educational course; however, many topics are insufficiently covered, which necessitates additional research and research. In the process of the work carried out, the features that cause difficulties in the preparation and teaching of this educational course, in accordance with the existing requirements, are highlighted. The selection of the material found and the teaching experience show that the study of this course at the appropriate level under the existing conditions requires the development and implementation of a certain conceptual approach. This approach was formed during the preparation of the curriculum for the discipline "Social and psychological training of communication". This

determined both the features of the selection of the required material and the subsequent process of familiarizing students and cadets with the materials of the discipline. In accordance with the material selected for filling the course, as well as the developed concept of its teaching, the task of minimizing and optimizing the educational material selected for studying this discipline arose. Therefore, all the selected material was placed in a certain logical sequence, according to the criterion of relevance and demand for certain knowledge in the practical activities of future specialists of various specialties. Regarding the implementation of a rational approach to teaching this educational course at the appropriate level, it is recognized that it is necessary to take into account the identified features. Considered difficulties identified during the preparation and approval of this course in accordance with the existing requirements; as well as a search for possible ways and means of overcoming them. Conclusions are drawn from the work performed and further promising research in this direction is proposed.

Keywords: training of future professional psychologists, socio-psychological communication training, educational work with students, formation of professional competence.

Постановка проблеми. Підготовка кваліфікованих фахівців різних спеціальностей у закладах вищої освіти в нашій державі за наявних реалій диктує особливі вимоги як до вибору навчальних дисциплін, так і до їхнього наповнення та викладання. Вимоги сьогодення потребують приведення навчальних предметів у відповідність до наявних запитів повсякденної практики, що стосується підготовки фахівців різних спеціальностей, на всіх освітніх рівнях. У даній статті йдеться про підготовку студентів і курсантів різних спеціальностей у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності, які на третьому році навчання за програмою бакалаврату опановують навчальний курс «Соціально-психологічний тренінг спілкування», як вибіркочу дисципліну; оскільки ефективність спілкування впливає на результативність діяльності у різних сферах, професійній зокрема. Необхідність розробки програми та наповнення даного курсу потрібними навчальними матеріалами, виходячи з вимог надання майбутнім фахівцям вищої освіти на сучасному рівні, диктує актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здійснений пошук наявної літератури на дану тематику дозволив встановити, що нових українськомовних навчально-методичних посібників із даного предмету, як й інших необхідних матеріалів наявно вкрай мало [1 – 17].

Передусім було здійснено пошук літературних джерел, що містять необхідний теоретичний матеріал. Так, потрібну інформацію було знайдено у навчальних посібниках Н. Афанасьєва і Л. Перелигіної [1]; В. Балахтара [2]; Л. Барановської та Н. Глушаниці [3]. Далі можна відзначити посібники Є. Карпенко [8]; О. Шевчука [11]; а також В. Федорчука [16].

Пошук було продовжено для виявлення інформації, необхідної для забезпечення практичних тренінгових занять. З огляду на це варто відзначити методичні матеріали П. Власова [6]; А. Кисельова [9]; Г. Савченко [13]; Ю. Святенка [14]; Р. Хінша і С. Вітмані [17]; як і групи авторів [12].

Заслужують уваги також матеріали, які містять необхідну як теоретичну інформацію, так і матеріали для практичних занять із проведення тренінгів. Зокрема, це праці В. Зливкова і С. Лукомської [7]; К. Мілютіної [10]; В. Федорчука [15] та деякі інші.

Можна згадати також деякі власні попередні дослідження з застосування тренінгів у навчальному процесі, наприклад, висвітлені у публікації [4], у вигляді фільмотренінгу зокрема [5].

Проведений огляд публікацій на дану тему дозволяє констатувати, що у наявних джерелах є чимало необхідної інформації, а також іншого матеріалу, важливого для укладання та проведення даного навчального курсу; однак деякі теми висвітлені недостатньо, або ж не враховують наявні особливості його викладання, що вимагає здійснення додаткової дослідницької роботи. Подальша робота з відібраним матеріалом і наявний досвід проведення тренінгових занять свідчать, що його викладання на належному рівні в сучасних умовах вимагає розробки і використання доречного концептуального підходу. Враховуючи це розроблений підхід повинен враховувати особливості, що стосуються викладання курсу «Соціально-психологічний тренінг спілкування» майбутнім фахівцям у наявних умовах.

Мета статті - розглянути питання, що виникають при розробці та викладанні навчального курсу «Соціально-психологічний тренінг спілкування» студентам і курсантам різних спеціальностей; виявити труднощі, що виникають при цьому а також можливості їхнього подолання.

Завдання статті:

- здійснити пошук публікацій для виявлення матеріалів, необхідних для укладання і викладання даного курсу;
- розглянути виявлені можливості для забезпечення навчального курсу «Соціально-психологічний тренінг спілкування»;

- виявити особливості, які зумовлюють специфіку освоєння курсу «Соціально-психологічний тренінг спілкування» слухачами, врахувати їх при укладанні та викладанні даного курсу;

- розглянути труднощі, що виникли при підготовці та викладанні даного навчального курсу та виявити можливості для їхнього подолання;

- зробити висновки з проведеної роботи і намітити наступні перспективні дослідження у даному напрямку.

Виклад основного матеріалу. Оптимальний підхід до вивчення даної дисципліни було вироблено при розробці навчальної програми з курсу «Соціально-психологічний тренінг спілкування»; що обумовило особливості як відбору виявленого матеріалу, так і подальшого процесу роботи зі студентами та курсантами різних спеціальностей під час занять. Ситуація передусім ускладнювалася специфікою ставлення тих, хто навчається, до даного предмету, яка зумовлена тим, що в наш час ні учні шкіл, на навіть студенти багатьох ВНЗ не вивчають навіть ознайомчого курсу психології. Відповідно, постало завдання універсалізації доцільного впорядкування необхідного для вивчення даної дисципліни навчального матеріалу. Згідно з цим, увесь задіяний матеріал було розміщено у доцільній логічній послідовності, за критерієм актуальності та затребуваності з точки зору необхідності розвитку навичок спілкування для забезпечення майбутньої діяльності фахівців різних спеціальностей.

Стосовно розробки оптимального підходу до наповнення та викладання даного навчального курсу на належному рівні в наявних умовах, у відповідності до діючих вимог, визнано за доречне враховувати у ньому наявні особливості, які детермінують процес його вивчення. Тобто постала необхідність адаптувати увесь виявлений необхідний матеріал до наявних реалій, зробити його максимально доступним для успішного освоєння. Загалом, передусім довелося враховувати наступні особливості.

1. Перша обставина, що детермінує процес вивчення даного предмету, і вимагає врахування при його укладанні та викладанні полягає в тому, що для успішного опанування даного курсу всі залучені до його вивчення повинні мати початкові теоретичні знання про основи тренінгової діяльності. Однак, як з'ясувалося, ні курсанти, ні студенти, навіть ті хто навчалися за спеціальністю «Психологія» не вивчали такого навчального предмету. Зрозуміло, що розпочинати тренінгові заняття без наявності у слухачів необхідних початкових знань не можливо; однак і надання таких знань у межах даного курсу також

видається проблематичним, оскільки лекційних занять у навчальних планах з даного предмету взагалі не передбачено, тільки практичні. Це не давало можливості подати необхідний для успішного проведення тренінгів базовий теоретичний матеріал.

2. Не всі слухачі, що обрали для вивчення даний навчальний курс, мали якість попередні знання із психології. Такі знання мали лише ті студенти і курсанти, що навчалися за спеціальністю «Психологія»; натомість всі інші слухачі не мали практично ніяких початкових знань із психології. Причому студенти і курсанти різних спеціальностей, які не мали будь-якої попередніх знань із психології, часто не сприймали серйозно даний навчальний курс, вважаючи його необов'язковим для процесу їхнього подальшого професійного розвитку. Цьому сприяло поширене уявлення про те, що всі люди спілкуються між собою практично щодня, а тому вже вміють це робити належним чином і ніяких особливих знань чи навичок у сфері спілкування їм більше не потрібно.

3. Ще однією ускладнюючою обставиною стало те, що заняття не були організовані у форматі, придатному для проведення психологічних тренінгів. Так, згідно з відомими рекомендаціями, тренінги повинні проводитися у відповідно обладнаних приміщеннях, які дозволяють посадити присутніх учасників у коло, для забезпечення візуального контакту між ними. Оптимальна кількість учасників тренінгової групи становить від 8 до 12 осіб. Натомість заняття призначалися у звичайних навчальних аудиторіях, причому академічні групи мали до 30 студентів.

Врахування наведених особливостей становить складне завдання, від успішності вирішення якого залежить як ефективність проведення окремих занять, так і всього курсу загалом. Саме з огляду на необхідність подолання негативного впливу виявлених чинників було здійснене укладання та подальше викладання даного навчального предмету. Відповідно до цього, увесь виявлений матеріал, необхідний для наповнення даного навчального курсу представлено у послідовності, яка відповідає діючим вимогам до його викладання, котрі знайшли відображення у запропонованому концептуальному підході, що максимально враховує виявлені та наведені вище особливості. Основні його положення, спрямовані на подолання виявлених труднощів, викладено далі.

Оскільки розпочати заняття без надання мінімуму необхідних знань про специфіку проведення тренінгових занять визнано недоцільним, довелося надати необхідну початкову інформацію під час ознайомчого заняття. Відповідно, було проведено перше, вступне

заняття з даного курсу на тему: **«Основні засади застосування соціально-психологічного тренінгу спілкування у підготовці фахівців різних спеціальностей»**. У ньому було передбачено розглянути наступні питання.

1. Призначення та завдання курсу;
2. Основні поняття курсу;
3. Роль соціально-психологічного тренінгу у становленні фахівців різних спеціальностей;
4. Роль керівника тренінгу;
5. Принципи роботи тренінгової групи;
6. Особливості проведення тренінгу;
7. Формування професійно значущих якостей у процесі тренінгових занять.

Увесь інший, також необхідний для успішного опанування курсу теоретичний матеріал розміщено у Віртуальному університеті закладу, у вигляді Електронного навчально-методичного комплексу, і призначено для самостійного опрацювання. Він містить всі необхідні навчальні матеріали, зокрема, перелік питань для розгляду за кожною з тем курсу, на кожному з занять. Передбачено, що знання даного матеріалу є необхідним про складанні заліку з даного предмету; його було скомпоновано у наступні теми.

Тема 1. Загальні основи теорії соціально-психологічного тренінгу. Історія виникнення групових форм психологічної роботи. Визначення основних понять. Основні види соціально-психологічних тренінгів. Особливості групових методів психологічної роботи. Закономірності групової динаміки. Структура групи та її формування.

Тема 2. Основні етапи і методи соціально-психологічного тренінгу. Етапи соціально-психологічного тренінгу. Основні методи проведення соціально-психологічного тренінгу. Особистісний розвиток учасників соціально-психологічного тренінгу. Критерії особистісного розвитку в процесі тренінгових занять.

Тема 3. Роль тренера у соціально-психологічному тренінгу. Вимоги до ведучого тренінгової групи. Особливості керівництва тренінговою групою. Організаційні питання соціально-психологічного тренінгу. Вимоги до програми тренінгу. Закономірності процесу проведення тренінгу. Оцінка ефективності соціально-психологічного тренінгу.

Тема 4. Основні види групової психологічної роботи. Тренінгові групи. Інкауентер-групи. Гештальт-групи. Групи для психодрами. Групи арттерапії. Групи тілесної терапії. Групи трансактного аналізу.

Особливості вибору тренігової групи при вирішенні конкретних завдань.

Тема 5. Програми тренінгів для працівників небезпечних професій. Тренінг розвитку мотивації. Тренінг формування професійної ідентичності. Тренінг розвитку професійної самосвідомості. Тренінг підвищення стресостійкості. Комунікативний тренінг. Тренінг мотивації досягнення. Тренінг профілактики емоційного вигорання. Тренінг розвитку творчого мислення.

Після наповнення курсу необхідними теоретичними знаннями – які включають пояснення його мети і завдань, основних шляхів та особливостей їхнього вирішення – можна приступати до проведення тренінгових занять.

Формування мотивації слухачів до вивчення обраного кусу варто розпочати з розповіді про те, які можливості надає наявність навичок ефективного спілкування як у професійній діяльності фахівців різних спеціальностей, так і в інших сферах життєдіяльності; а також які нові простори відкривають для майбутніх фахівців різних спеціальностей знання, які пропонується освоїти при вивченні даного курсу.

Згідно з запланованим підходом, на практичних заняттях передбачено максимально відтворити процес спілкування, саме так як він відбувається в реальному житті. Тому слухачам послідовно пропонувалися теми для обговорення, у послідовності, як це відбувається у звичних умовах. Крім цього, передбачено, що процес спілкування поступово переходить на наступний, вищий рівень. Для виходу на кожний наступний рівень було передбачено не лише поступово ускладнювати завдання, але й пропонувати різні види завдань.

Для забезпечення візуального контакту між всіма учасниками спілкування під час занять присутнім запропоновано сісти півколом, а доповідачу відведено місце в центрі перед усіма, сидячи на стільці. Створивши необхідну атмосферу і налаштованість на продуктивну роботу можна приступати до виконання поставлених занять, за кожною з передбачених тем.

На першому рівні слухачі виконували тренінгові вправи, кожна з яких передбачала організацію спілкування з певних важливих життєвих питань. На цьому етапі реалізації навчального курсу студентам і курсантам були запропоновані наступні теми для обговорення, та відповідні їм вправи. Традиційно на тренінгах першою вправою передбачено знайомство учасників, але в даному випадку в цьому не було необхідності, оскільки учасники занять навчаються разом вже не перший рік.

Заняття 1. Презентація себе іншим учасникам спілкування. Вправа «Хто я».

Заняття 2. Вплив сім'ї на формування особистості. Вправа «Моя сім'я і її вплив на розвиток моєї особистості протягом життя».

Заняття 3. Вплив соціальних інститутів на розвиток особистості при спілкуванні. Вправа «Вплив школи на розвиток моєї особистості».

Заняття 4. Презентація своїх життєвих намірів. Вправа «Що я вважаю успіхом у житті».

Заняття 5. Особливості сприйняття оточуючих і інших учасників спілкування. Вправа «Жителі в місті».

На другому етапі було передбачено ускладнення форм роботи, тому як стимульний матеріал використовувалися притчі, які мали занурити присутніх у смислову атмосферу заняття, за певною темою, причому визначити цю тему присутні повинні були самостійно, після прослуховування притчі. Слухачі також повинні виявити сенс, закладений у притчі, та скористатися закладеною у них життєвою мудрістю для висвітлення власних даних і спроможностей у процесі спілкування з іншими учасниками.

Заняття 6. Особистісні обмеження та їх прояви у житті. Притча «Ведмідь у клітці».

Заняття 7. Презентація особистих якостей. Притча «Про каву».

Заняття 8. Презентація наповнення повсякденного життя. Притча «Чим ми наповнюємо своє життя».

Заняття 9. Прояви толерантності у різних життєвих ситуаціях. Притча «Про терпіння».

Завдання 10. Взаєморозуміння з близькими людьми. Притча «Як повернути теплоту та ніжність у стосунки».

На третьому етапі проходження курсу стимульним матеріалом були відеофрагменти, підібрані відповідно до тематики занять, які зображали різні реальні життєві ситуації, обговорення яких було передбачено в процесі спілкування. Студенти і курсанти повинні самостійно проаналізувати запропоновані ситуації, а потім висловити свої міркування з кожного розглянутого приводу.

Заняття 11. Презентація особливостей поведінки оточуючих що детермінують стан справ у суспільстві. Короткометражний фільм «Важко бути Богом».

Заняття 12. Презентація труднощів, що заважають досягати поставлених цілей. Відео «Що відбувається в голові прокрастинатора».

Заняття 13. Особливості поведінки особистості в конфлікті. Перегляд відео з різних фільмів із демонстрацією реальних конфліктних ситуацій.

Заняття 14. Міркування з приводу що детермінує кожен день життя. Короткометражний фільм «Гірше не буває»; відео «Чудовий ранок».

Заняття 15. Демонстрація цілісного процесу побудови стосунків. Відеотренінг за матеріалами фільму «Історія любові».

Відеофрагменти, в яких зображено певні повсякденні ситуації, що потребують вирішення, демонструвалися під час занять. Головна увага при їх розгляді приділялася психологічному аналізу зображених життєвих ситуацій, складанню характеристик персонажів, поясненню їхніх вчинків тощо. Далі пропонувалося знайти вирішення розглянутих ситуацій, які зображені у відібраних фрагментах. Така форма роботи на заняттях дозволяє моделювати і освоювати на практиці подібні ситуації з повсякденного реального життя, що дозволяє розвивати навички їхнього вирішення у процесі спілкування та побудови стосунків з оточуючими.

Останнє заняття відбувалося у вигляді фільмотренінгу, детальний розгляд особливостей його організації і проведення потребує окремої публікації. Проте доцільно констатувати, що під час запропонованого фільмотренінгу було зображено реальний процес спілкування, за всіма темами і рівнями, що вивчалися протягом курсу. Як перегляд, так і аналіз фільму та його обговорення проводилися під час практичних занять в аудиторії; така форма роботи з реальними подіями повсякденного життя неодмінно викликала зацікавленість присутніх, оскільки дозволяла долучитися до реального процесу побудови стосунків у процесі спілкування, не покидаючи навчальної аудиторії.

На завершення необхідно відзначити наступне. Укладений і апробований курс «Соціально-психологічний тренінг спілкування» скоріше ознайомчий, він відкриває ще одну сферу вдосконалення для майбутніх фахівців різних спеціальностей, надає знання про наявні можливості вирішення проблем у спілкуванні, що виникають у різних сферах повсякденного життя. Але він ні в якому випадку не вичерпує можливостей процесу розвитку навичок ефективного спілкування та побудови стосунків; для цього роботу в даному напрямку потрібно продовжувати у майбутньому. Адже для того, щоб стати компетентними у сфері спілкування, необхідне подальше освоєння даного виду діяльності. Крім цього, пошук можливостей для висвітлення інших важливих питань потребує подальшого вдосконалення даного курсу, як і проведення необхідної дослідницької роботи.

Висновки.

1. Здійснений огляд літературних джерел за темою дослідження дозволив встановити, що у напрацюваннях фахівців наявно достатньо матеріалів, придатних для забезпечення навчального курсу «Соціально-психологічний тренінг спілкування», проте в готовому вигляді його виявити не вдалося, що зумовило проведення відповідної роботи з його укладання з виявленого матеріалу.

2. Здійснений оптимальний вибір як теоретичного матеріалу, так і тем для забезпечення практичних занять із даного курсу, виявлення особливостей психологічного спрямування та наповнення тем для спілкування, що становлять основу його ефективності, а також розгляд можливостей застосування цих знань у діяльності фахівців різних спеціальностей зумовлює відповідне формування змісту та наповнення даного навчального курсу.

3. Проведення занять із «Соціально-психологічного тренінгу спілкування» студентам і курсантам різних спеціальностей має свої особливості, які необхідно враховувати як при укладанні, так і при викладанні даного курсу; а тому потребує проведення відповідної дослідницької і методичної роботи, спрямованої на здійснення його оптимізації.

4. Передбачене та здійснене подання відібраного теоретичного та практичного матеріалу в ході викладання даного курсу та відповідне опрацювання передбачених тем дозволяє реалізувати запропонований підхід до його викладання, який відповідає як вимогам сьогодення, так і запитам практики, що було здійснено в ході його апробації.

В майбутньому заплановано здійснити вдосконалення даного курсу, згідно з результатами його апробації.

Література:

1. Афанасьєва Н. Є., Перелигіна Л. А. Теоретико-методологічні основи соціально-психологічного тренінгу: Навчальний посібник. 2023. 251 с. URL: <http://reposit.sc.puczu.edu.ua/bitstream/123456789/4053/1/МСПТ%20навчальний%20посібник.pdf>
2. Балахтар В. В. Соціально-психологічний тренінг і маніпуляція : навч.-метод. посіб. Вижниця : Видавництво «Черемош», 2015. 432 с.
3. Барановська Л. В., Глушаниця Н. В. Психологія ділового спілкування : навч. посібник. К. : НАУ, 2016. 248 с.
4. Вінтюк Ю. В. Застосування тренінгів особистісного розвитку в підготовці майбутніх фахових психологів // Молодий вчений. 2018. № 2 (54). Ч. III. С. 600-604.
5. Вінтюк Ю. В. Дослідження навчальних ситуацій методом фокус-групи у підготовці майбутніх фахових психологів // Вісник черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. 2023. № 1. С. 65-70.

6. Власов П. К. Партнерское общение. Тренинг. Игры и упражнения. Методические материалы для ведущего / 3-е изд., испр. Х.: Изд-во «Гуманитарный центр», 2021. 172 с.
7. Зливков В. Л., Лукомська С. О. Теорія та практика психологічних тренінгів. К.-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. 209 с.
8. Карпенко Є. Основи психотренінгу : навч. посібник. Дрогобич, 2015. 78 с.
9. Киселева А. А. Проблемная коммуникация. Практическое руководство по тренингу. Х.: Изд-во «Гуманитарный центр», 2017. 144 с.
10. Мілютіна К. Л. Теорія та практика психологічного тренінгу: Навч. посіб. К.: МАУП, 2004. 192 с.
11. Організація і методика соціально-педагогічного тренінгу : Навчальний посібник / Уклад. О. М. Шевчук. Умань : ПП Жовтий, 2011. 133 с.
12. Посібник для тренера: як підготувати та провести тренінг, що матиме вплив. URL: <https://www.ndi.org/sites/default/files/Manual%20for%20trainers.pdf>
13. Савченко Г.В. Навчально-методичний посібник з організації та проведення тренінгу: «Професійно-психологічна підготовка суддів». К.: ТОВ «Горизонт», 2016. 104 с.
14. Святенко Ю. О. Тренінг особистісного зростання : навч.-метод. посіб. К.: Видавничий дім «Слово», 2017. 122 с.
15. Федорчук В. М. Розвиток комунікативної компетентності викладача. Соціально-психологічний тренінг. Навчально-методичний посібник. К.: Видавництво Абетка, 2006. 240 с.
16. Федорчук В. М. Тренінг особистісного зростання : навч. посіб. К. : «Центр учбової літератури», 2021. 250 с.
17. Хинш Р., Витмани С. Уверенность в себе. Практическое руководство по тренингу / пер. с нем. Х.: Изд-во «Гуманитарный центр», 2018. 160 с.

References:

1. Afanasieva N. Ye., Perelyhina L. A. (2023). *Teoretyko-metodolohichni osnovy sotsialno-psykholohichnoho treninhu: [Theoretical and methodological foundations of social and psychological training]: Navchalnyi posibnyk.* 251 s. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/4053/1/МСПТ%20навчальний%20посібник.pdf> [in Ukrainian].
2. Balakhtar V. V. (2015). *Sotsialno-psykholohichni treninh i manipuliatsiia [Socio-psychological training and manipulation] : navch.-metod. posib. Vyzhnytsia : Vydavnytstvo «Cheremosh».* 432 s. [in Ukrainian].
3. Baranovska L. V., Hlushanytsia N. V. (2016). *Psykholohiia dilovoho spilkuvannia [Psychology of business communication] : navch. posibnyk.* Kyiv : NAU. 248 s. [in Ukrainian].
4. Vintiuk Yu. V. (2018). *Zastosuvannia treninhiv osobystisnoho rozvytku v pidhotovtsi maibutnikh fakhovykh psykholohiv [Application of personal development trainings in the training of future professional psychologists] // Molodyi vchenyi. # 2 (54). Ch. III. S. 600-604.* [in Ukrainian].
5. Vintiuk Yu. V. (2023). *Doslidzhennia navchalnykh sytuatsii metodom fokus-hrupy u pidhotovtsi maibutnikh fakhovykh psykholohiv [Study of educational situations by the focus group method in the training of future professional psychologists] // Visnyk cherkaskoho universytetu. – Serii: Pedagogichni nauky. # 1. S. 65-70.* [in Ukrainian].

6. Vlasov P. K. (2021). *Partnerskoe obshchenye. Trenynh. Yhry y uprazhneniya. Metodicheskiye materyaly dlia vedushcheho [Partner communication. Training. Games and exercises. Methodical materials for the presenter]* / 3-e yzd., yspr. Khfrkiv: Yzd-vo «Humanytarnyi tsentr». 172 s. [in Russian].

7. Zlyvkov V. L., Lukomska S. O. (2019). *Teoriia ta praktyka psykhologichnykh treninhiv [Theory and practice of psychological training]*. Kyiv-Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M. M. 209 s. [in Ukrainian].

8. Karpenko Ye. (2015). *Osnovy psykhotreninhu [Basics of psychotraining]* : navch. posibnyk. Drohobych. 78 s. [in Ukrainian].

9. Kyseleva A. A. (2017). *Problemaia kommuniykatsiia [Problematic communication]. Praktycheskoe rukovodstvo po trenynhu. Kh.: Yzd-vo «Humanytarnyi tsentr».* 144 s. [in Russian].

10. Miliutina K. L. (2004). *Teoriia ta praktyka psy kholohichnoho treninhu [Theory and practice of psychological training]: Navch. porsib. Kyiv: MAUP.* 192 s. [in Ukrainian].

11. *Orhanizatsiia i metodyka sotsialno-pedahohichnoho treninhu (2011) [Organization and methodology of socio-pedagogical training]* : Navchalnyi posibnyk / Uklad. O. M. Shevchuk. Uman : PP Zhovtyi. 133 s. [in Ukrainian].

12. *Posibnyk dlia trenera: yak pidhotuvaty ta provesty treninh, shcho matyme vplyv [A Trainer's Guide: How to Prepare and Deliver Training That Makes an Impact]*. URL: <https://www.ndi.org/sites/default/files/Manual%20for%20trainers.pdf> [in Ukrainian].

13. Savchenko H.V. (2016). *Navchalno-metodychnyi posibnyk z orhanizatsii ta provedennia treninhu: «Profesiino-psykhologichna pidhotovka suddiv» [Educational and methodological manual for organizing and conducting training: "Professional and psychological training of judges"]*. Kyiv: TOV «Horyzont». 104 s. [in Ukrainian].

14. Sviatenko Yu. O. (2017). *Treninh osobystisnoho zrostannia [Personal growth training]* : navch.-metod. posib. Kyiv: Vydavnychiy dim «Slovo». 122 s. [in Ukrainian].

15. Fedorchuk V. M. (2006). *Rozvytok komunikatyvnoi kompetentnosti vykladacha. Sotsialno-psykhologichnyi treninh. [Development of the teacher's communicative competence. Social and psychological training]*. Navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv: Vydavnytstvo Abetka. 240 s. [in Ukrainian].

16. Fedorchuk V. M. (2021). *Treninh osobystisnoho zrostannia [Personal growth training]: navch. posib. Kyiv : «Tsentr uchbovoi literatury».* 250 s. [in Ukrainian].

17. Khysh R., Vytmany S. (2018). *Uverennost v sebe. Praktycheskoe rukovodstvo po trenynhu [Self-confidence. Practical guide to training]* / per. s nem. Kharkiv: Yzd-vo «Humanytarnyi tsentr». 160 s. [in Ukrainian].